

Kamil Dąbrowski
dr
Uniwersytet Szczeciński
e-mail: kamil.dabrowski@usz.edu.pl
ORCID: 0000-0003-1714-6260

Ochrona tajemnicy zawodowej radcy prawnego i adwokata w polskim procesie karnym i cywilnym – uwagi krytyczne

Streszczenie

Problematyka tajemnicy zawodowej jest przedmiotem zainteresowania licznych przedstawicieli doktryny. Mimo wielu kontrowersji związanych ze szczegółową charakterystyką tej instytucji w literaturze relatywnie jednolicie postrzega się jej podstawy, zakres czy uzasadnienie. Tajemnica zawodowa jawi się bowiem jako jedna z podstawowych gwarancji rzeczywistej realizacji konstytucyjnego prawa do sądu, stąd też dostrzegając wagę tego zagadnienia, również w niniejszej pracy poruszono tę tematykę. Nie jest to jednak kompleksowe opracowanie problemu, lecz – przez analizę obowiązujących regulacji konstytucyjnych i ustawowych – próba uwypuklenia wad obowiązujących rozwiązań legislacyjnych, których istnienie może w niedalekiej przyszłości pozbawić tajemnicę zawodową roli rzeczywistej gwarancji ochrony praw jednostki. Ze względu na przedstawiony cel w niniejszej pracy zastosowano metodę dogmatycznoprawną związaną ze szczegółową analizą tekstów obowiązujących aktów prawnych.

Słowa kluczowe: tajemnica zawodowa, zawody zaufania publicznego

Wprowadzenie

Tajemnica zawodowa jest jedną z instytucji charakterystycznych dla zawodów zaufania publicznego. Będąc podstawą zachowania ich niezależności, wzmacnia zarazem przypisywane tym profesjom zaufanie publiczne. Jest przy tym gwarantem skutecznej realizacji licznych praw i wolności jednostki i jednym z warunków funkcjonowania demokratycznego państwa prawnego¹. Nie może zatem dziwić, że według licznych autorów to właśnie istnienie tajemnicy zawodowej świadczy o istocie zawodów zaufania publicznego². Podobnie także w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego wielokrotnie podkreślano, że choć obecnie trudno jest wyprowadzić bezpośredni konstytucyjny wzorzec funkcjonowania tajemnicy zawodowej, to jednak z samej istoty zawodów zaufania publicznego wynika potrzeba ich organizacji w sposób uzasadniający społeczne przekonanie o właściwym wykorzystaniu powierzonych im informacji prywatnych³.

Zainteresowanie prawodawcy należywym ukształtowaniem instytucji tajemnicy zawodowej nie powinno więc zastanawiać. Wszak choć nie jest ona wartością niezależną, a zarazem nie powinna być definiowana w kategoriach szczególnego uprawnienia określonych grup zawodowych, to jednak katalog związanych z nią praw i wolności sprawia, że ostateczny kształt tajemnicy zawodowej nie może być dla prawodawcy kwestią obojętną⁴. Dostrzegając wagę tej tematyki, również przedmiotem zainteresowania niniejszej pracy uczyniono problematykę tajemnicy zawodowej. Celem opracowania nie jest jednak całościowe omówienie zagadnienia, tylko przedstawienie krytycznej analizy mechanizmów ochrony tajemnicy zawodowej radcy prawnego i adwokata w obowiązujących regulacjach procesu karnego i cywilnego, które, można rzec, nie rozwijają obowiązujących wzorców konstytucyjnych, a niekiedy wręcz stoją z nimi w sprzeczności.

1 A. Kalwas, *Ograniczenie tajemnicy zawodowej wolnych zawodów prawniczych w ustawie o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy*, „Glosa” 2004, nr 6, s. 5.

2 Tak m.in. P. Kardas, *Konstytucyjne i ustawowe aspekty ochrony tajemnicy zawodowej powierzonej przedstawicielom zawodów zaufania publicznego*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2014, z. 4, s. 9; K. Bomba, *Konstytucyjne uwarunkowania pracy komornika sądowego*, Warszawa 2020, s. 65; C.P. Kłak, *Ochrona tajemnicy notarialnej w polskim procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2013, nr 1, s. 29.

3 Wyrok TK z dnia 2 lipca 2007 r., K 41/05, OTK-A 2007, nr 7, poz. 72.

4 D. Gruszecka, *Między dyskrecją adwokata a dyskrecjonalności ujawnienia – uwagi prawnoporównawcze na temat dysponenta tajemnicy i jej efektywnej ochrony*, „Palestra” 2019, nr 7–8, s. 52; P. Kardas, *O sposobach rozwiązywania kolizji norm i konfliktu dóbr w związku z tajemnicą adwokacką*, „Palestra” 2019, nr 7–8.

Z uwagi na cel niniejszej pracy jej koniecznym punktem wyjścia stała się refleksja o konstytucyjnych podstawach funkcjonowania radcowskiej i adwokackiej tajemnicy zawodowej. Z tej perspektywy zarysowane zostały uwagi krytyczne na temat kształtu obowiązujących gwarancji procesowych dotyczących prawniczej tajemnicy zawodowej. I choć prowadzone w tym zakresie rozważania z pewnością trudno uznać za przykład kompleksowej oceny regulacji procesowych, to jednak w sposób jednoznaczny zobrazują one – co najmniej – potrzebę podjęcia szerszej debaty w przedmiocie zmian w zakresie funkcjonujących rozwiązań legislacyjnych.

Konstytucyjne podstawy tajemnicy

Mimo że obowiązująca Konstytucja nie stanowi wprost o instytucji tajemnicy zawodowej, to jednak złudnym byłoby przyjmowanie, iż regulację jej istoty, zakresu czy szczegółowych zasad jej dochowywania pozostawia ona całkiem swobodnym decyzjom ustawodawcy. Jak zauważa się bowiem w literaturze, tajemnica zawodowa nie jest samodzielną wartością obowiązującego porządku konstytucyjnego, jednak – stanowiąc instrument realizacji licznych konstytucyjnych praw i wolności – pełni dlań funkcję pomocniczą, pozostając osobliwym „wehikułem zapewniającym ich skuteczną ochronę”⁵. Analiza literatury przedmiotu pozwala przy tym także wyróżnić co najmniej kilka wartości, które stanowiąc mogą równoległe konstytucyjne uzasadnienie dla funkcjonowania radcowskiej i adwokackiej tajemnicy zawodowej.

Pierwszą z nich jest ochrona sfery prywatności jednostek korzystających z usług tego typu profesji. Wszak choć wyrażają one wówczas zgodę na ograniczenie tej sfery wobec określonych usługodawców, to jednak wydaje się, że wspomniana zgoda ma charakter zindywidualizowany, a jej interpretacja nie powinna być rozszerzająca⁶. Powyższe założenie stanowi przy tym nie tylko rozwinięcie zasady *in favorem pro libertates*, lecz także konsekwencję konstytucyjnego ujęcia prawa do ochrony życia prywatnego. Zauważyć bowiem należy, że we współczesnych demokracjach prywatność oznacza przyznanie jednostce „prawa do życia własnym życiem układanym według własnej woli z ograniczeniem do niezbędnego minimum wszelkiej ingerencji zewnętrznej”⁷. Stąd też to właśnie ta jednostka może swobodnie decydować o zakresie i zasięgu udostępniania oraz komunikowania

5 W. Marchwicki, *Tajemnica adwokacka. Analiza konstytucyjna*, Warszawa 2015, s. 13–14.

6 P. Sarnecki, *Komentarz do art. 17*, w: L. Garlicki, M. Zubik (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 481.

7 Orzeczenie TK z dnia 24 czerwca 1997 r., K 21/96, OTK 1997, nr 2, poz. 23.

innym osobom informacji o niej samej⁸. W tym kontekście rolę państwa pozostaje więc ochrona skutków tego typu decyzji, w tym zwłaszcza poprzez ustanowienie takich instytucji, jak tajemnica zawodowa.

Drugą wartością, której przypisuje się rolę konstytucyjnej legitymizacji funkcjonowania tajemnicy zawodowej, jest ochrona swobody komunikowania się. W literaturze zauważa się bowiem, że wyznaczony przez kryteria formalne zakres tajemnicy zawodowej o wiele lepiej koresponduje ze sferą wolności opisaną w art. 49 Konstytucji niż z tradycyjną ochroną prywatności jednostki. Tajemnica zawodowa obejmuje wszak wszelkie informacje uzyskane w związku ze świadczoną pomocą prawną niezależnie od tego, czy wiążą się one ze sferą prywatności jednostki, czy też dotyczą jej sytuacji prawnej w ogóle⁹. Jednocześnie podkreśla się, że ujęcie tajemnicy zawodowej jako konsekwencji tajemnicy komunikowania się pozwala także na jednolite uzasadnienie zarówno jej aspektu zewnętrznego, jak i wewnętrznego, polegającego na obowiązku utrzymania w dyskrekcji informacji łączących się z danym zawodem lub jego organizacją¹⁰. W tym kontekście tajemnicę zawodową traktuje się więc przede wszystkim jako szczególną formę gwarancji zachowania odpowiednio swobodnej komunikacji pomiędzy zobowiązanym a klientem. Powyższe ujęcie koresponduje przy tym z orzecnictwem ETPCz, który – badając kwestię konwencyjnego standardu ochrony tajemnicy zawodowej – wyraźnie nawiązał do potrzeby zabezpieczenia poufności komunikacji między prawnikami a ich klientami¹¹.

Trzecia z konstytucyjnych podstaw radcowskiej i adwokackiej tajemnicy zawodowej związana jest z ochroną takich praw jak prawo do sądu czy prawo do obrony. O ile bowiem prawa te mają mieć rzeczywisty charakter, o tyle jednostki muszą mieć zapewniony swobodny dostęp do fachowej wiedzy i pomocy prawnej. Skomplikowany charakter zagadnień prawnych i brak niezbędnego doświadczenia praktycznego sprawiają bowiem, że samodzielna realizacja szeroko rozumianego prawa do rzetelnego postępowania sądowego jest często iluzoryczna bądź wręcz niemożliwa¹². Stąd też aby ów system mógł „sprawnie funkcjonować, niezbędne jest, by jednostka mogła przekazywać osobom świadczącym pomoc prawną informacje

8 A. Mednis, *Prawo do prywatności a interes publiczny*, Warszawa 2006, s. 68–69; M. Rusinek, *Tajemnica zawodowa i jej ochrona w polskim procesie karnym*, Warszawa 2007, s. 35.

9 M. Rusinek, *Tajemnica zawodowa...*, s. 36.

10 Ibidem, s. 37.

11 Wyrok ETPCz, *Michaud przeciwko Francji*, skarga 12323/11, 6 grudnia 2012 r.

12 W. Marchwicki, *Tajemnica adwokacka...*, s. 14.

dotyczące jej sytuacji faktycznej i prawnej w sposób nieskrępowany¹³. Brak odpowiednio ukształtowanych w tym zakresie gwarancji mógłby bowiem

powodować sytuacje, w których klient – słusznie – obawiałby się przekazać prawnikowi wszystkich informacji mogących mieć znaczenie dla sprawy ze względu na możliwość pozyskania tych informacji przez przeciwnika procesowego lub osoby trzecie. W konsekwencji takiej sytuacji prawnik musiałby prowadzić sprawę, nie dysponując dostateczną wiedzą na jej temat, co ograniczałoby skuteczną obronę lub reprezentację¹⁴.

W tym ujęciu prawnicza tajemnica zawodowa jest więc jednym z elementów całego systemu ochrony prawnej, gwarantującego prawidłowe funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości, a szerzej również demokratycznego państwa prawnego¹⁵.

Innym źródłem konstytucyjnego uzasadnienia dla ochrony prawniczej tajemnicy zawodowej wydaje się również potrzeba zabezpieczenia właściwego im statusu zawodu zaufania publicznego. W literaturze wielokrotnie podnosi się bowiem, że obowiązek zachowania poufności wynika już z samej istoty zawodu zaufania publicznego¹⁶. W tym kontekście samą zaś tajemnicę zawodową opisuje się jako konsekwencję szczególnego zaufania, którym klient obdarza osobę świadczącą na jego rzecz pomoc prawną, czyniąc go dysponentem pewnej puli jego dóbr osobistych czy majątkowych¹⁷. Jak zauważa się przy tym w orzecznictwie, celem tajemnicy zawodowej adwokata czy radcy prawnego nie jest ochrona komfortu przedstawicieli tych profesji, lecz ochrona zaufania, którym obdarzają ich mandanci¹⁸. To właśnie oni bowiem w zaufaniu do publicznych funkcji tych zawodów powierzają ich przedstawicielom wiedzę o faktach, z którą nie chcą na ogół dzielić się z innymi osobami. Stąd też gwarancja zachowania przekazanych informacji w tajemnicy jest w tych przypadkach podstawą dla budowania wzajemnego zaufania, a równolegle także warunkiem swobodnego wykonywania tego typu zawodów¹⁹. W tym ujęciu tajemnica zawodowa służy zatem nie tylko ochronie indywidualnych interesów jednostki, lecz także samego zawodu. Funkcjonujące w społeczeństwie przeświad-

13 A. Kalwas, *Ograniczenie tajemnicy zawodowej...*, s. 5.

14 M. Pietrzak, *Tajemnica adwokacka jako fundamentalny element systemu ochrony praw i wolności*, „Palestra” 2019, nr 7–8, s. 91.

15 P. Kardas, *O sposobach rozwiązywania...*, s. 135; D. Dudek, *Konstytucja i tajemnica adwokacka*, „Palestra” 2019, nr 7–8, s. 44.

16 P. Kardas, *Konstytucyjne i ustawowe...*, s. 9; C.P. Kłak, *Ochrona tajemnicy notarialnej...*, s. 29.

17 P. Włodawiec, P. Długoborski, *Ochrona tajemnicy zawodowej radcy prawnego w postępowaniu cywilnym*, „Temidium. Prawo i Praktyka” 2011, nr 9, s. 25.

18 Postanowienie SA w Szczecinie z dnia 29 października 2019 r., sygn. II AKz 330/13 (niepubl.).

19 Postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 4 października 2010 r., sygn. II AKz 588/10 (niepubl.); wyrok TK z dnia 2 lipca 2007 r., K 41/05, OTK-A 2007, nr 7, poz. 72.

czenie o dyskrecji charakterystycznej dla jego przedstawicieli skłania bowiem do korzystania z ich usług, a zarazem stanowi ważny fundament dla budowania ich autorytetu – niezbędnego dla zachowania właściwej im niezależności²⁰.

Powyższe przykłady uwypuklają znaczną różnorodność perspektyw opisywania istoty i uzasadnień funkcjonowania tajemnicy zawodowej. I choć z pewnością nie stanowią one całościowego opracowania przedmiotowej tematyki, a zarazem nie dostarczają także konkretnych wzorców kontroli konstytucyjności, to jednak niewątpliwie pozwalają one sformułować kilka istotnych wniosków w przedmiocie konstytucyjnych wytycznych kształtowania ustawowej regulacji instytucji prawniczej tajemnicy zawodowej.

Po pierwsze, uzasadnienia funkcjonowania tajemnicy zawodowej adwokatów i radców prawnych sięgają w istocie dwóch grup argumentów. W pierwszej z nich *ratio* tajemnicy zawodowej upatruje się w argumentach odwołujących się do uniwersalnej pozycji jednostki (np. prywatności). W drugiej zaś tajemnicę zawodową charakteryzuje się nie tyle jako pochodną statusu jednostki, ile jako instrument lub też warunek dla realizacji jej określonych praw i wolności (np. prawa do sądu)²¹. Powyższy podział ma przy tym istotne znaczenie praktyczne, gdyż uzasadnia twierdzenie o potrzebie zróżnicowania stopnia ochrony ogólnego obowiązku zachowania poufności oraz tajemnicy zawodowej przypisywanej pewnym szczególnym profesjom, których działalność zawodowa jest nierozzerwalnie związana z realizacją określonych wolności i praw (np. prawa do sądu dla zawodu radcy prawnego czy adwokata lub prawa do ochrony zdrowia dla zawodu lekarza czy pielęgniarki).

Po drugie, ocena obowiązujących regulacji dotyczących tajemnicy zawodowej powinna być każdorazowo dokonywana przy uwzględnieniu potrzeby ochrony wszystkich praw i wolności związanych z jej konstytucyjnym uzasadnieniem. Przykładowo bowiem odwołanie się jedynie do tajemnicy korespondencji jako podstawy funkcjonowania tajemnicy zawodowej może czynić wątpliwym ustanowiony zakres tajemnicy zawodowej radców prawnych i adwokatów, który obejmuje nie tylko informacje pozyskane bezpośrednio od swojego klienta, lecz także wszelkie wiadomości uzyskane w związku z udzielaną pomocą prawną (art. 3 ust. 3 Rad-PrU²², art. 6 ust. 1 PrAdw²³). Niewątpliwie tajemnica zawodowa obejmuje również informacje, którym trudno jest przypisać formę korespondencji czy ogólnie komunikacji pomiędzy klientem a jego pełnomocnikiem. Tylko kompleksowe ujęcie

20 M. Rusinek, *Tajemnica zawodowa...*, s. 43.

21 W. Marchwicki, *Tajemnica adwokacka...*, s. 17.

22 Postanowienie SA w Warszawie z dnia 15 maja 2008 r., II AKz 294/08 (niepubl.).

23 Postanowienie SA w Krakowie z dnia 14 listopada 2017 r., II AKz 432/17 (niepubl.).

uzasadnienia tajemnicy zawodowej pozwala więc wytłumaczyć kształt obowiązujących regulacji ustawowych.

Należy przy tym zauważyć, że choć *prima facie* powyższa refleksja wydawać się może przykładem niedopuszczalnej wykładni postanowień Konstytucji przez pryzmat norm ustawowych, to jednak konkluzja taka pozostaje daleko idącym uproszczeniem. W tym kontekście nie można bowiem pomijać, że wielokrotnie to właśnie rolą profesjonalnego obrońcy/pełnomocnika jest samodzielne pozyskiwanie informacji istotnych dla rozstrzygnięcia powierzonej sprawy, co znajduje potwierdzenie zwłaszcza w sytuacji reprezentowania osadzonego klienta. Trudno jest bowiem wówczas pozyskiwać wszelkie wiadomości o sprawie bezpośrednio od mocodawcy, co zdaje się wyłączać możliwość ich kwalifikacji jako objętych – nawet szeroko rozumianą – tajemnicą korespondencji czy komunikowania.

Po trzecie, w świetle zakreślonych konstytucyjnych uzasadnień funkcjonowania tajemnicy zawodowej jej ochrona w odniesieniu do zawodów zaufania publicznego winna być szersza niż w przypadku innych profesji. Wprawdzie należy podzielić konkluzję Trybunału Konstytucyjnego wskazującą na brak podstaw do wyprowadzenia z art. 17 Konstytucji konstytucyjnego prawa do zachowania tajemnicy zawodowej²⁴, zarazem trudno jednak pominąć, że wspomniany przepis stanowi także silne i dodatkowe uzasadnienie dla stanowienia w tym zakresie szerszych gwarancji procesowych. Jak podnosi się bowiem w literaturze, ochronę zaufania publicznego rozumieć należy jako powierzony ustawodawcy obowiązek ukształtowania zasad wykonywania tego typu profesji w sposób, który chroni i wzmacnia faktyczne stosunki zaufania występujące zarówno w relacjach prawnik–klient, jak i społeczeństwo – zawody prawnicze²⁵. Stąd też skoro ochrona tajemnicy zawodowej stanowi jeden z fundamentów zaufania do zawodów prawniczych, to tym samym zadaniem ustawodawcy jest jej szczególna ochrona.

Po czwarte, ochrona prawniczej tajemnicy zawodowej winna nawiązywać do szczególnego statusu tych profesji, jednak nie może ona pomijać także tej perspektywy, która opisuje tajemnicę zawodową jako niezbędny instrument realizacji praw i wolności konkretnych jednostek. Słusznie bowiem podkreśla się w orzecznictwie, że tajemnica zawodowa nie jest wyrazem uprzywilejowania pewnej grupy zawodowej, lecz obowiązkiem związanym z wykonywaniem zawodu i stanowiącym wyraz ochrony praw i wolności ich klientów²⁶. I choć niekiedy sam obowiązek poufności może kolidować z konstytucyjnym prawem do informacji publicznej (art. 61

24 Wyrok TK z dnia 22 listopada 2004 r., SK 64/03, OTK-A 2004, nr 10, poz. 107.

25 P. Skuczynski, *Etyka adwokatów i radców prawnych*, Warszawa 2016, s. 36–37.

26 Wyrok TK z dnia 22 listopada 2004 r., SK 64/03, OTK-A 2004, nr 10, poz. 107.

Konstytucji), to jednak sama możliwość powstania takiej kolizji nie powinna uzasadniać postrzegania tajemnicy zawodowej jako formy ograniczenia przedmiotowego prawa. Powyższe pozwala jednak przyjąć, że tajemnica zawodowa ma nie tylko wymiar indywidualny, lecz także ogólnospołeczny. W konsekwencji więc jej wyłącznym dysponentem nie jest jednostka – klient korzystający z usług prawniczych, ani też konkretni przedstawiciele danego zawodu zaufania publicznego.

Ochrona tajemnicy zawodowej w polskim postępowaniu cywilnym i karnym – uwagi krytyczne

Podstawowym źródłem obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej pozostają regulacje ustaw korporacyjnych, w tym zwłaszcza art. 3 ust. 3–6 RadPrU²⁷ oraz art. 6 PrAdw²⁸. Mimo to ocena obowiązujących rozwiązań nie może ograniczać się wyłącznie do refleksji nad powyższymi przepisami przy jednoczesnym pominięciu szerszej analizy obowiązujących rozwiązań procesowych. Nie można bowiem zapominać, że to właśnie w toku różnorodnych postępowań sądowych uwypukla się najczęściej dylemat pomiędzy potrzebą zabezpieczenia interesów jednostki, w tym zwłaszcza jej prywatności, a koniecznością zapewnienia podstaw do wydania sprawiedliwego wyroku.

W tym kontekście należy zatem zauważyć, że choć punktem wyjścia zarówno dla regulacji polskiego postępowania karnego, jak i cywilnego były zapewne dość podobne założenia, to jednak kształt ostatecznie przyjętych rozwiązań procesowych jest wyraźnie zróżnicowany. O ile bowiem – zgodnie z art. 261 § 1 k.p.c.²⁹ – świadek zobowiązany do zachowania istotnej tajemnicy zawodowej może odmówić odpowiedzi na zadane mu pytanie, o tyle – w świetle art. 180 § 2 k.p.k.³⁰ – osoba zobowiązana do zachowania tajemnicy radcy prawnego czy adwokata może być przesłuchiwana odnośnie do faktów nią objętych jedynie wówczas, gdy zostanie ona z niej zwolniona przez sąd, który ustali, że jest to niezbędne dla dobra wymiaru sprawiedliwości, a dana okoliczność nie może być ustalona na podstawie innego dowodu.

Powyższe potwierdza nie tylko znaczną odmienność rozwiązań procesowych, lecz także skłania do sformułowania wielu uwag krytycznych. Przyjęte formuły legislacyjne nie rozwijają bowiem opisywanych już wzorców konstytucyjnych,

27 Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (Dz.U. z 2022 r., poz. 1166).

28 Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze (Dz.U. z 2022 r., poz. 1184).

29 Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r., poz. 1805 ze zm.).

30 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2021 r., poz. 534 ze zm.).

a niekiedy wręcz zdają się je naruszać. I choć zarazem przyznać należy, że ocena przepisów procedury cywilnej i karnej nie może być jednolita, to jednak dopiero wspólna nad nimi refleksja pozwala zarysować i racjonalnie uzasadnić niektóre z poniższych spostrzeżeń.

Po pierwsze, musi budzić wątpliwości powiązanie tajemnicy zawodowej jedynie z uprawnieniem do odmowy odpowiedzi na pytanie, a nie z bezwzględniejszym zakazem dowodowym. Należy bowiem zauważyć, że redakcja art. 261 § 1 k.p.c. wyraźnie sugeruje, jakoby ochrona tajemnicy zawodowej zależała przede wszystkim od swobodnej decyzji zeznającego radcy lub adwokata. Świadczy o tym zarówno posłużenie się przez ustawodawcę funktorem „może”, jak również jasne wskazanie wyłącznie na osobę świadka jako jednostkę decydującą w przedmiocie skorzystania z prawa do odmowy odpowiedzi na określone pytanie. W tym kontekście ustawodawca sugeruje zatem, że to przedstawiciele profesji prawniczych są rzeczywistymi dysponentami powierzonej im tajemnicy zawodowej. Wniosek taki stoi zaś w sprzeczności nie tylko z art. 3 ust. 3–5 RadPrU oraz art. 6 ust. 1–3 PrAdw i ugruntowanym na ich gruncie orzecznictwem³¹, lecz także z konstytucyjnym uzasadnieniem tajemnicy zawodowej nawiązującym tak do szczególnego statusu zawodów zaufania publicznego, jak i praw oraz wolności ich klientów. Tym samym niedopuszczalnym jest czynienie jej dysponentami samych zobowiązanych do jej zachowania, a to właśnie taka konkluzja jawi się konsekwencją powyższych rozwiązań procesowych.

Po drugie, zastanawiać musi – wyłaniające się z art. 261 § 1 k.p.c. – ograniczenie ochrony tajemnicy zawodowej jedynie do „istotnej tajemnicy zawodowej”. Formuła taka nie koresponduje bowiem z przepisami ustaw korporacyjnych, które jakkolwiek nie różnicują przecież ochrony tajemnicy zawodowej ze względu na cechę ich „istotności”³². Jednocześnie należy zauważyć, że z redakcji art. 261 § 1 k.p.c. nie wynika całkiem jednoznacznie, czy cecha „istotności” powinna być oceniana wyłącznie z perspektywy ogólnej funkcji danej kategorii tajemnicy zawodowej, czy też winna również uwzględniać indywidualne okoliczności danej sprawy, w tym zwłaszcza jej przedmiot, zakres ujawnianych informacji lub ich znaczenie dla sprawiedliwego jej rozstrzygnięcia. I choć zarazem można stwierdzić, że sygnalizowane wątpliwości są iluzoryczne z uwagi na relatywnie spójną praktykę sądową, to jednak słusznie podnosi się w literaturze, że uznaniowość decyzji sądu w przedmiocie

31 Orzeczenie WSD Adwokatury z dnia 27 października 2018 r., WSD 68/18 (niepubl.).

32 Ł. Błaszczak (red.), *System postępowania cywilnego. Dowody w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2021, s. 1203.

istotności tajemnicy zawodowej *de facto* wyłącza wszelkie gwarancje ochronne strony³³, co w konsekwencji otwiera niebezpieczne pole do nadużyć.

Po trzecie, niezrozumiałe jest zróżnicowanie w postępowaniu cywilnym ochrony radcowskiej i adwokackiej tajemnicy zawodowej oraz tajemnicy Prokuraturii Generalnej RP. W tym drugim przypadku ustawodawca przyjął bowiem, że jednostka zobowiązana do zachowania takiej tajemnicy nie może być w ogóle świadkiem w ujęciu procesowym (art. 259 pkt 2 k.p.c.). Rozwiązanie to musi przy tym zastanawiać z perspektywy uzasadnienia konstytucyjnego obu tych instytucji. Nie można wszak pomijać, że tajemnica Prokuraturii Generalnej RP nie znajduje legitymizacji w takich wartościach jak prywatność jednostki, prawo do sądu czy ochrona zaufania do zawodów zaufania publicznego. Prokuratura reprezentuje przecież interesy Skarbu Państwa, któremu trudno przypisać jest status podmiotu wspomnianych praw. Pamiętając zarazem, że zasadą funkcjonowania władzy publicznej jest jawność jej działań, niełatwo jest obecnie odnaleźć racjonalne uzasadnienie dla tak silnej ochrony tajemnicy Prokuraturii Generalnej. I choć podnosić można, że radcowie Prokuraturii mają na co dzień dostęp do informacji szczególnie istotnych z perspektywy interesów państwa, w tym do informacji niejawnych, to jednak sam fakt okazjonalnego dostępu doń nie uzasadnia generalnego zakazu dowodowego. W tym kontekście nie można też pomijać, że niejednokrotnie interesy Skarbu Państwa reprezentują również radcowie prawni i adwokaci, co sprawia iż zwłaszcza w tych przypadkach szczególną ochronę tajemnicy Prokuraturii Generalnej trudno jest wytłumaczyć.

Po czwarte, należy zauważyć, że choć rozwiązania karnoprocesowe nie budzą tak daleko idących wątpliwości, to jednak również one nie są idealne. Podkreślenia wymaga bowiem, że w zależności od przyjętej egzegezy pojęcia „dobro wymiaru sprawiedliwości” zakres ochrony radcowskiej i adwokackiej tajemnicy zawodowej może być różnie oceniany. Jak słusznie zauważa się w literaturze, przesłanka „dobra wymiaru sprawiedliwości” może być niekiedy utożsamiana z możliwością uzyskania informacji istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy³⁴. Przy przyjęciu takiej interpretacji ochrona opisywanej tajemnicy zawodowej byłaby jednak utopijna. I choć z pewnością „dobro wymiaru sprawiedliwości” to coś więcej niż możliwość pozyskiwania wiadomości istotnych dla wydania sprawiedliwego wyroku³⁵, to jednak niedookreśloność tej przesłanki otwiera pole do znacznych nadużyć. Potrzeba każ-

33 M. Gutowski, *Tajemnica adwokacka w procesie cywilnym a projekt Ministerstwa Sprawiedliwości*, w: M. Mrowicki (red.), *Ochrona tajemnicy adwokackiej (radcy prawnego) a działania władzy*, Warszawa 2019, s. 104.

34 D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I*, Warszawa 2015, s. 627.

35 Postanowienie SN z dnia 19 maja 2020 r., I KZ 8/20 (niepubl.).

dorazowego ważenia prawa do sprawiedliwego wyroku oraz prawa do rzetelnego procesu, prawa do prywatności czy tajemnicy korespondencji³⁶ kreuje wyraźne ryzyko wysokiej zmienności i partykularyzmu indywidualnych rozstrzygnięć sądowych, co zdaje się naruszać konstytucyjne standardy pewności prawa. Nie można przy tym pomijać, że przewidywalność sytuacji procesowej strony, której wyrazem są chociażby liczne obowiązki informacyjne, stanowi jedną z kluczowych gwarancji procesowych.

Po piąte, niewytłumaczalnym jest przyjęty obecnie standard ochrony radcowskiej i adwokackiej tajemnicy zawodowej w porównaniu do wzorców właściwych dla dobrowolnie zaciągniętej tajemnicy zawodowej (np. doradcy prawnego). Należy bowiem zauważyć, że podmiotem przestępstwa z art. 266 § 1 k.k. mogą być nie tylko osoby ustawowo zobowiązane do zachowania tajemnicy zawodowej, lecz także osoby, które dobrowolnie zaciągnęły tego typu zobowiązanie. Świadczy o tym wyraźne rozróżnienie przez ustawodawcę sytuacji ujawnienia informacji objętych tajemnicą wbrew przepisom ustawy oraz wbrew przyjętemu na siebie zobowiązaniu³⁷. I choć zarazem nie można pomijać, że takie zobowiązanie powinno być powiązane z pełnioną funkcją, wykonywaną pracą, działalnością publiczną, społeczną, gospodarczą lub naukową, to jednak nie budzi wątpliwości, iż obejmuje ono m.in. umowne zobowiązanie zaciągnięte przez osoby świadczące usługi podobne do prawniczych zawodów zaufania publicznego (np. doradca prawny, in-house lawyer czy zarządzający interesami określonych jednostek). W konsekwencji osoby te – powołując się na grożącą im odpowiedzialność karną – mogą odmówić odpowiedzi na pytania obejmujące informacje związane z taką tajemnicą. Jednocześnie w przeciwieństwie do ochrony radcowskiej/adwokackiej tajemnicy zawodowej wątpliwe jest, by ustawodawca przewidział odpowiedni tryb zwalniania z obowiązku zachowania dobrowolnie zaciągniętej tajemnicy. Wprawdzie art. 180 § 1 k.p.k. wskazuje na ogólną możliwość zwolnienia z obowiązku zachowania tajemnicy związanej z wykonywaniem zawodu lub funkcji, to jednak wątpliwości może budzić każdorazowa kwalifikacja danej tajemnicy jako związanej z określonym zawodem lub funkcją, a nie np. prowadzoną działalnością gospodarczą. Równie niejasna wydaje się przy tym ocena, czy art. 180 § 1 k.p.k. może być wystarczającą podstawą do zwolnienia z obowiązku zachowania tajemnicy w sytuacji, gdy świadek odmawia odpowiedzi na określone pytanie, odwołując się bezpośrednio nie tyle do ciężącego nań obowiązku zachowania poufności, ile do grożącej mu odpowiedzial-

36 Postanowienie SA w Łodzi z dnia 30 grudnia 2019 r., II AKz 870/19 (niepubl.).

37 L. Gardocki (red.), *System Prawa Karnego. Przestępstwa przeciwko państwu i dobrom zbiorowym*, Warszawa 2018, s. 272.

ności karnej za jego naruszenie. Istotne ryzyko uprzywilejowania tajemnicy zawodowej profesji quasi-prawniczych stwarza przy tym wyraźne niebezpieczeństwo naruszenia szczególnej pozycji zawodu adwokata czy radcy prawnego i właściwego im zaufania publicznego.

Po szóste, zastanawiać musi uzasadnienie dla różnicowania sposobów ochrony prawniczej tajemnicy zawodowej na gruncie procedury cywilnej i karnej. O ile bowiem – zgodnie z art. 261 § 1 k.p.c. – zachowanie tajemnicy zawodowej gwarantuje się jedynie poprzez prawo do odmowy odpowiedzi na pytanie, o tyle – w świetle art. 180 § 2 k.p.k. – analogiczną funkcję spełnia wyraźny zakaz dowodowy. Opisywane rozróżnienie, w tym również w zakresie przewidzianych wyjątków od obowiązku zachowania poufności, stwarza przy tym ryzyko procesowego wykorzystania dowodów niedopuszczalnych w k.p.k. przez wykorzystanie protokołu zeznań świadka złożonych w toku – związanego ze sprawą karną – procesu cywilnego. Nie można również wykluczyć sytuacji, w której sąd cywilny uzna w danych okolicznościach tajemnicę danego radcy prawnego lub adwokata za istotną tajemnicę zawodową, podczas gdy w analogicznej sytuacji sąd karny zwolni takiego świadka z obowiązku jej zachowania. I choć nie oznacza to, że ustawodawca nie może różnicować statusu tajemnicy zawodowej w poszczególnych rodzajach postępowań sądowych, to jednak trudno jest zarazem odnaleźć racjonalne uzasadnienie konstytucyjne dla obowiązującego pluralizmu rozwiązań procesowych. Stąd też zastanawiać musi, czy obecny stan prawny nie narusza standardów konstytucyjnych, w tym zwłaszcza zasady proporcjonalności.

Podsumowanie

Mimo że ze względu na ograniczone ramy niniejszego opracowania zarysowane uwagi nie stanowią całościowej analizy obowiązujących rozwiązań związanych z ochroną radcowskiej i adwokackiej tajemnicy zawodowej, to jednak dość jednoznacznie obrazują one skalę wątpliwości w zakresie regulacji kształtujących rzeczywistą istotę tej instytucji. Choć posiada ona niewątpliwie silne uzasadnienie konstytucyjne, to brzmienie, ogólnikowość i niejednolitość obowiązujących rozwiązań procesowych stwarzają istotne ryzyko utrwalenia się takiej ich interpretacji, która uczyni ochronę prawniczej tajemnicy zawodowej iluzoryczną. Wprawdzie można wskazywać, że aktualna linia orzecznicza ogranicza bądź wręcz wyklucza tego typu niebezpieczeństwo, to jednak nie może to zmieniać krytycznej oceny obowiązujących rozwiązań legislacyjnych. Dostrzegane obecnie próby ograniczenia autorytetu władzy sądowniczej oddziałują bowiem również na postrzeganie znaczenia zawodów prawniczych, co w skrajnych przypadkach może prowadzić

do odmowy przypisywania właściwego im obowiązku poufności istotnej tajemnicy zawodowej czy niemal automatyczne do przyznawania priorytetu ochronie dobra wymiaru sprawiedliwości kosztem zabezpieczenia prawniczej tajemnicy zawodowej. Dlatego też istotne wydaje się obecnie postulowanie dokonania zmian odpowiednich regulacji procesowych, w tym zwłaszcza ustanowienie w tym zakresie wyraźnego zakazu dowodowego, a nie tylko prawa do odmowy odpowiedzi na pytanie.

Bibliografia

- Błaszczak Ł. (red.), *System postępowania cywilnego. Dowody w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2021.
- Bomba K., *Konstytucyjne uwarunkowania pracy komornika sądowego*, Warszawa 2020.
- Dudek D., *Konstytucja i tajemnica adwokacka*, „Palestra” 2019, nr 7–8.
- Gardocki L. (red.), *System Prawa Karnego. Przestępstwa przeciwko państwu i dobrom zbiorowym*, Warszawa 2018.
- Gruszecka D., *Między dyskrecją adwokata a dyskrecjonalności ujawnienia – uwagi prawnoporównawcze na temat dysponenta tajemnicy i jej efektywnej ochrony*, „Palestra” 2019, nr 7–8.
- Gutowski M., *Tajemnica adwokacka w procesie cywilnym a projekt Ministerstwa Sprawiedliwości*, w: M. Mrowicki (red.), *Ochrona tajemnicy adwokackiej (radcy prawnego) a działania władzy*, Warszawa 2019.
- Kalwas A., *Ograniczenie tajemnicy zawodowej wolnych zawodów prawniczych w ustawie o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy*, „Glosa” 2004, nr 6.
- Kardas P., *Konstytucyjne i ustawowe aspekty ochrony tajemnicy zawodowej powierzonych przedstawicielom zawodów zaufania publicznego*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2014, z. 4.
- Kardas P., *O sposobach rozwiązywania kolizji norm i konfliktu dóbr w związku z tajemnicą adwokacką*, „Palestra” 2019, nr 7–8.
- Kłak C.P., *Ochrona tajemnicy notarialnej w polskim procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2013, nr 1.
- Marchwicki W., *Tajemnica adwokacka. Analiza konstytucyjna*, Warszawa 2015.
- Mednis A., *Prawo do prywatności a interes publiczny*, Warszawa 2006.
- Pietrzak M., *Tajemnica adwokacka jako fundamentalny element systemu ochrony praw i wolności*, „Palestra” 2019, nr 7–8.
- Rusinek M., *Tajemnica zawodowa i jej ochrona w polskim procesie karnym*, Warszawa 2007.
- Sarnecki P., *Komentarz do art. 17*, w: L. Garlicki, M. Zubik (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2016.

Skuczyński P., *Etyka adwokatów i radców prawnych*, Warszawa 2016.

Świecki D. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I*, Warszawa 2015.

Włodawiec P., Długoborski P., *Ochrona tajemnicy zawodowej radcy prawnego w postępowaniu cywilnym*, „Temidium. Prawo i Praktyka” 2011, nr 9.

Protection of attorney-client privilege in the Polish criminal and civil proceedings – critical comments

Abstract

Issues of attorney-client privilege are of interest to numerous representatives of the legal scholarship and commentary. Despite the bulk of controversies related to the specific nature of this institution, the literature relatively uniformly approaches its foundations, scope, and justification. Attorney-client privilege appears to be one of the basic guarantees of the implementation of the constitutional right to a fair trial. Hence, noticing the importance of this matter, this work also fits among the circle of publications focusing on this subject. However, it does not constitute a comprehensive study, but – through the analysis of the binding constitutional and statutory regulations – it aims to highlight the shortcomings of the legislative solutions in force, the existence of which may in the near future deprive the institution of the attorney-client privilege of the role of a real guarantee of protection of individual rights. With this purpose in mind, the discussion herein was constructed using the method of examination of the law in force, that is a detailed analysis of texts of binding legal acts.

Keywords: attorney-client privilege, public trust professions

CYTOWANIE

Dąbrowski K., *Ochrona tajemnicy zawodowej radcy prawnego i adwokata w polskim procesie karnym i cywilnym – uwagi krytyczne*, „Acta Iuris Stetinensis” 2022, nr 4 (vol. 40), 43–56, DOI: 10.18276/ais.2022.40-03.